

INTERFERENCIAJELENSÉGEK RÉGI MAGYAR SZÖVEGEKBEN

FAZAKAS EMESE

1. Bevezetés

Az interferencia kutatása divatos témája a szociolingvisztikának, és az ezzel foglalkozó kutatók különösen a kisebbségben élő személyek anyanyelvi szövegeiben vizsgálják az interferenciajelenségét. Mivel a jelenség vizsgálatához elsősorban a szöveg szerzőjének a kilétével kell tisztába lennünk, ezen kívül pedig nyelvi környezetével, a körülményekkel, amelyben felbukkan a jelenség stb., elég nehéz mindezt történeti anyagon vizsgálni. Emellett az interferencia és a kódváltás egymáshoz nagyon közel álló jelenségek, illetve mindezek időben kölcsönzéshez vezethetnek. Bár a kölcsönzés, illetve a kölcsönző terminus használata eltér a különböző szerzők értelmezésében,¹ magam Lanstyák (2006) meghatározását fogadom el, amely alapján a kölcsönző takarja a nyelvészetben eddig használatos jövevényszó és idegen szó fogalmát. Dolgozatomnak azonban nem célja a kölcsönzések vizsgálata, erre csak érintőlegesen utalok. Az interferencia és a kódváltás megkülönböztetésével kapcsolatban Bartha (1999) álláspontját fogadom el, aki szerint a kódváltás az interferencia egyik megnyilvánulási formája, ezért beszélek az alább elemzendő szövegek esetében interferenciáról és nem kódváltásról. Interferenciával jobbára két- vagy többnyelvűek szövegeiben találkozunk, hiszen a több nyelvet ismerő egyén egyetlen megnyilatkozáson belül használhatja két vagy több nyelv elemeit felváltva. Így az interferencia „gyűjtőfogalma lehet mindazon nyelvi jelenségeknek, amelyek abból adódnak, hogy a kétnyelvű beszélő mindennapi interakcióiban egynél több nyelvet használ” (Bartha 1999: 118).

Régi magyar nyelvi szövegeinkben a leggyakoribb interferenciajelenség a latin elemek megjelenése magyar anyanyelvűek beszédében, valamint találunk más nyelvi interferenciákat is, hiszen a magyarok lakta régiókban számos más anyanyelvű közösséggel érintkeztek a magyarajkúak, illetve ismerték (meg) azok anyanyelvét, így bármikor használhatták az idegen nyelvi elemeket anyanyelvi szövegeikben anélkül, hogy később kölcsönözték volna. Azonban az Erdélyi magyar szótörténeti tár (a továbbiakban SzT.) szerkesztése közben figyeltem fel egy olyan jelenségre, amely eltér a ma vizsgált „megszokottabb” jelenségektől. Ugyanis a szociolingvisztikai kutatásokban általános tendencia, hogy az anyanyelvű szövegekben használatos idegen nyelvi elemek képezik a vizsgálat tárgyát. Ami felkeltette az érdeklődésemet, az a nem anyanyelvi szövegekben használatos anyanyelvű szavak elég nagy száma volt: azaz az Erdélyben lakó románok magyar vallomásszövegeiben megjelennek szép számmal olyan román szavak, kifejezések, amelyek nem sorolhatók be a magyar szókincs regionális kölcsönzéseibe, illetve ha igen, akkor azokat nagyon rövid ideig használták a magyar beszélők. Így dolgozatomban

---

¹ Erre l. pl. Kiss 1995; Kiss – Pusztai 2003; Péntek – Benő 2003.

olyan interferenciajelenségeket vizsgálók, amelyek egy idegen nyelvi szövegben megjelenő anyanyelvi elemeihez kapcsolódnak. Ugyanakkor – amikor kapcsolódik témához – szót ejtek a magyar anyanyelvűek szövegeiben megjelenő román elemekről is.

2. Felmerülő kérdések és a korpusz

A vizsgálatot a SzT. anyagát képező, 16–19. századi Erdélyben vagy a román fejedelemségekben lejegyzett szövegeken végzem. A szövegek mindegyike vallomás vagy levél, amelynek a szerzőjéről biztosan tudjuk, hogy román anyanyelvű. A legfontosabb kritérium tehát az, hogy a szerző kilétét ismerjük. Emellett az sem közömbös, hogy hol jegyezték le a szöveget. Ennek alapján legtöbbször akkor is nagy valószínűséggel feltételezhetjük a lejegyző nemzetiségét és anyanyelvét, ha ez nem tudható meg máshonnan. A vallókról természetesen legtöbbször van tudásunk, hiszen azt pontosan fel kellett írniuk a vallomások lejegyzőinek. Az összeírások, urbáriumok, majorbeli jelentések, számadások íróiról tudjuk, hogy legtöbbször magyar anyanyelvű volt, kivéve azokat a vidékeket, ahol rendszerint inkább román vagy szász anyanyelvű személyt alkalmaztak ezek lejegyzésére. Azok a vidékek, ahol a lejegyzők nagy valószínűséggel román anyanyelvűek: Alsó-Fehér vármegye, Hunyad vármegye déli része, Hátszeg és Fogaras vidéke, valamint a Bánság keleti része (l. Lukács é.n.; Lukács 2004; Nagy 2012). Azonban pontos adatok hiányában csak azokat a szövegeket vettem alapul, ahol a valló vagy a lejegyző egyértelműen román anyanyelvű. A moldvai és havasalföldi vajdák, államférfiak levelezésének lebonyolításában ebben a korban általában erdélyi magyar deákok segítettek (Jakó 2012), így ezeknek nagy részét szintén nem tudtam bevonni a vizsgálatomba. Bár legalább két nyelvet, a magyart és a románt is beszélő személyekről van szó, az anyanyelvük nagy valószínűséggel magyar volt. Csak azokat a leveleket lehet pontosan ide sorolni, amelyeknek lejegyzőjéről tudjuk, hogy román anyanyelvű.

Érdekes ezeknek az adatoknak a megoszlása időben és térben. Időben az adatok legnagyobb része a 18. századból való, bár találunk 16–17., illetve 19. századi, interferenciajelenségeket tartalmazó szövegeket.² Területi megoszlásuk a következő: a 275 adatból 59-et Hunyad vármegyében, 40-et Szolnok-Dobokában, 31-et Kolozs megyében, illetve szintén 31-et Fogaras környékén, 26-ot Alsó-Fehér vármegyében, 23-at Torda-Aranyoson és 20-at Maros-Tordában jegyezték le.³

Amint már a bevezetőben is említettem, nem vizsgálók olyan szavakat, kifejezéseket, amelyek regionális kölcsönszavakként jelen voltak vagy jelen vannak a magyar nyelvben. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor – annak ellenére, hogy a magyarok beszédében már a magyar fonotaktikai szabályokhoz alkalmazkodott, illetve már egy ideje használatos volt a magyar beszélők körében – a szövegbeli fonetikai variáns megegyezik a román nyelvjárási vagy köznyelvi alakkal, és szerzője egyértelműen román anyanyelvű. Ilyenek például a *kláka*, a *szkutár* vagy a *monasztira*, amelyek kölcsönszókként *kaláka*, *eszkotár* ~ *iszkotár* ~ *oszkotár* 'számadó juhász', *monasztéria* ~ *monosztéria*

² Az időbeli eloszlás részben történelmi tényekkel is magyarázható, amelyre itt nem térhetek részletesen ki. (Vö. Nagy 2012; Lukács 2004; Lukács é.n.; Prodan 1970.)

³ A fennmaradó adatok 10 (vár)megyére osztoznak le, és számuk a fentiekhez képest nagyon kicsi.

~ *monosztíria* 'ortodox kolostor' változatokban élnek, de a román közlők anyanyelvi változatuk szerint ejtik a szavakat. Pl. 1633: Minketys hivot *Clakaban* Pentek es egieb Innep napokon [A.venice F; Szád. Lupul Myhaczy (80) vall.]; 1752: midőn bujdosoban volt Avram, őszve beszéltem volt az Feleségével hogj *klákát* csinálljunk [Abrudfva/Abrudbánya AF; Ks Barna Marjucza Bráskovics felesége (33) vall.]; 1806: mennyit nem dolgoztanak még *Klákába* azért Sípos Vaszilikának [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 5 Nobilis Popa Trutza Alexandru (58) parochus gr. ritus unitorum vall.]; 1729: mondá még Kálnoki Farkas Ur Prov. Joh. *Szkutárja* valék [Apáca Br; BrÁlt IV. 15 Prov. Joh. oláh judex poss. Apátza vall.];⁴ 1742: kezdé Dán Furdsat szidni káramolni, mondván baszam lelkedet, keresztedet, Evangeliomodott és *Manasztiradat* [Bulzest H; Ks 111 vegyes ir.].⁵

Illetve egyetlen olyan érdekes adatra bukkantam, ahol a román vallók egy szónak a magyar megfelelőjét használják, míg az utrumban a román szó hangzik el: 1708: (Az) Udvarházhelyen igazé hogy Pro nume egy nyomorult *Hrubá* vagyon [Kissármás K; Rlt O. 4 vk. A hét román jobbágy vall-ban *házotskák-ról* emlékeznek meg]. Mivel a vallatókérdésben a *hruba* 'földkunyó' nyelvjárási alakváltozat szerepel, és nem a magyar szövegekben általában használatos *huruba* (vö. *hurubácska*, *hurubás*, *hurubaház*, *lakóhuruba*, *zsellérhuruba* stb.), elképzelhető, hogy a vallató szintén román anyanyelvű volt.

3. Interferenciajelenségek

Az interferenciajelenségek legnagyobb része csupán egyszavas lexikai kódváltás, és ezeknek a román szavaknak nagy része azért kerül be a magyar szövegekbe, mert reáliákként kezelhetők. Vagyis olyan tárgyakkal, fogalmakkal állunk szemben, amelyek a román kultúrára, hétköznapokra jellemzőek, és ezeknek tulajdonképpen nincs pontos magyar megfelelőjük, vagy éppen azért nevezik meg idegen nyelven ezeket, hogy elkülönítsék a magyar kultúrában, hétköznapokban is jelenlevőktől. A legtöbb ilyen reáliát a szokásokhoz, a valláshoz, az egyes foglalkozásokhoz, mértékekhez, ruházati cikkekhez, ételekhez, italokhoz, tisztségekhez kapcsolódó fogalmak körében találjuk. Természetesen nemcsak ilyen jelenségeket, fogalmakat, cselekvéseket sorolhatunk ide, hanem az élet különböző területéről találunk anyanyelvi szavakat az idegen nyelvű szövegekben.

3.1. Lexikális, egyszavas interferencia

3.1.1. A foglalkozások körében a következő szavakkal számolhatunk: *bárdás* 'ács, faragó' (1793, 1805),⁶ *dászkel* ~ *dászkal* 'kántor(tanító)' (1747, 1792), *szkutár* (*eszkotár* ~ *iszkotár* ~ *oszkotár*) 'számadó juhász', 'számadó pásztor' és 'majorgazda' (1632 és 1757 között); *gornyik* 'erdőkerülő', 'határpásztor' (1726 és 1825 között); *hajtás* 'csósz' (1805 és 1812 között); *jungár* 'bányászokat kisegítő fiú' (1806); *mósa* 'bába' (1724, 1831); *munator* 'juhászbojtár' (1766), *pakurár* 'pakulár' (1687, 1744, 1757);

⁴ Bár ennek ellenkezőjére is van példánk, azaz a román személy a már feloldott mássalhangzó-torlódásos alakot használja: 1757: és Iffiu koromba is *Eszkotára* voltam Lázár Ferenc úrnak [Gyszm; DE 3 Demetrius Vad (74) jb vall.].

⁵ Bár itt nem ismerjük a valló személyét, elsősorban a fonetikai változat, de a település alapján is egyáltalán nem kizárt, hogy román anyanyelvű a szöveg szerzője.

⁶ A szavak után zárójelben található évszámok az adatok lejegyzési idejére vonatkoznak.

piszár 'íródeák' (1656); *pitár* 'sütőmester' (1656); *plájás* 'határörkatoná' (1650); *podar* 'révész' (1746, 1760, 1808); *porkár* 'disznópásztor' (1715); *vákár* 'tehénpásztor'; *vocsinik* 'inas' (1778); *zsitár* 'határpásztor' (1756, 1773).

Ezek legnagyobb része olyan foglalkozásokra utal, amelyet többnyire román személyek üztek, mint a *gornnyik*, *szkutár*, *munator*, *pakurár*, *plájás*, *porkár*, *vákár*. Az előzőekben már beszéltem arról, hogy a *szkutár* milyen fonetikai variánsban jelenhet meg a magyar, illetve a román anyanyelvűek beszédében. Ugyancsak regionális kölcsönszóként tartjuk számon a *pakulár*-t, azonban három olyan adatunk van, amelyben a lejegyzett alakváltozat interferenciajelenségre vall (*pakurár* vö. r. *păcurar*): 1687: monda Komsa Mark a' *pakurarnak* [Huréz F; Szád. Kriszta Czigany (40) jb vall.]; 1744: en ő nekiek *Pakurárjak* voltam [M.pete K; SLt AY. 7 Molduvánj Jeftimie (55) zs vall.]; 1757: vóltam *Pakurárja* Lázár Ferencz Úrnak [Szarhegy CS; DE 3 Simon Czepelüs (60) jb vall.]. A *dászkel* ~ *dászkal*, *mósa*, *piszár*, *podár* stb. megnevezések meg azért jelennek meg így a szövegekben, mert román nemzetiségű személyekre vonatkoznak. Pl. a *dászkel* kifejezést csak román kántortanítóra használták, és természetesen a vallomásszövegben is román személyre vonatkozik: 1792: (Popovits Péter) el mént a Bánatusba *Deszkelnek* [F.lapugy H; Ks XLVIII/7g özv. Popovits Györgyné gr. kel. papné vall.]. A következő adalékban pedig mind a *bába*, mind a *mósa* szó megjelenik, a román szóval utalva a személy nemzetiségére, míg a magyar szó a mesterséget jelöli: 1831: *Mosája* a Feleségemnek tanult *Bába Asszony* Isztrátyi Demeterné volt [Dés; DLt 332. 11].

3.1.2. A tisztségek körében a következő szavakkal számolhatunk: *dzsugya* ~ *dzsugye* 'falusbíró', 'udvarbíró' (1681 és 1794 között); *jegumen* 'rendfőnök' (1757), *kaluger* ~ *kalugyer* 'ortodox szerzetes' (1714, 1757); *krisznyik* 'sekrestyés' (1784), *parintye* ~ *perintye* 'román pap megnevezése' (1765), *szindia* 'falusbíró' (1633), *vladika* 'görög keleti püspök' (1714). Természetesen ezek mind olyan megnevezések, amelyek az ortodox vagy a görög keleti egyház szóhasználatában található meg, illetve arra utalnak, hogy az adott tisztséget román személy tölti be. Ez utóbbi kategóriába tartozik a *dzsugya* ~ *dzsugye* is, amelyre adataink csak Hunyad vármegyéből és Beszterce-Naszód megyéből kerültek elő.

3.1.3. A mértékek körében egyetlen szóval számolhatunk: *patrarica* 'negyed véka'. A vallomás szövege azonban nemcsak ezt a román szót tartalmazza, hanem a 'zsákocská' jelentésű *tébujéc*-et is: 1836: bé jövetelekkel egy *Tébujétzban* egy vékányit hoztak bé Gabonával ... az édgyik Cseléd ... azt a *Tébujétzot* a Székérhez ki vitte, és Törökbuzát hozott osztán bé, pálinkáért mint egy *Patrarizát* fizettek [Kendilóna SzD; RLt Zsimán Silipp (52) vall.]. Megjegyzendő, hogy a *tébujéc*-hez mély hangrendű toldalékokat illeszt a román valló.

3.1.4. A ruházati cikkek és kiegészítők csoportjába sorolhatók a következő szavak: *babó* 'guba' (1797, 1798), *csercseje* 'fülbvaló' (1800),⁷ *szálba* 'nyakék' (1742), *szárika* '(posztó)guba' (1739), *zgarða* 'nyaklánc' (1731).

3.1.5. Az ételek és italok körében elsősorban a juhtenyésztéssel kapcsolatos kifejezések találhatóak: *bálmos* 'kukoricalisztból juhtúróval, tejfőllel vagy vajjal készített

⁷ Megjegyzendő, hogy ez a szó ugyanígy jelenik meg a SzékK.-ben is: fel wéwe az ő yogyanak öltözetyth, es lilimoty, fülbevalo éékes *čerčel'eyth* (SzT. II: 91). Ott azonban a szövegző magyar anyanyelvű, így nem kapcsolódik a dolgozatom témájához.

étel' (1652), *kaskavál* 'juh- vagy kecskesajt' (1827), *kuretor* 'sajtfeleség' (1805). De ide tartozik a *krupa* 'árpakása' (1683, 1685), *munkatura* 'élelemsegély' (1822), valamint a *szusza* 'első eresztésű pálinka' (1832) is.

3.1.6. A szokásokhoz, vallásos élethez kapcsolódó szavak, kifejezések közé sorolhatjuk a következőket: *ármíngyin* 'májusfa' (1749), *picere* 'kántálás' (1819), *pomána* 'halotti tor' (1730, 1739, 1749), *preszkura* 'áldozati kenyér' (1722), *prohod* 'gyászszertartás, temetés' (1768), *prohodálás* 'temetés' (1722), *prohodálatlan* 'temetési szertartás nélkül' (1722), *szerekusza* 'halottért/betegért 40 napi könyörgés' (1765), *ruga* 'ima' (1765), *jertecsuna* 'bocsánat, haldoklótól való búcsúvétel' (1810), *léturgia* 'liturgia' (1811), *szluszba* 'ortodox mise' (1757), *szerindár* 'engesztelő halotti szentmise' (1768, 1804).

Többször megtörténik az is, hogy a román szót úgy illesztik a magyar szövegbe, hogy azokat magyar toldalékokkal látják el. Különösen akkor érdekes ez, amikor képzőt és nem a magyar mondatfűzéshez oly fontos jeleket, ragokat használják. Ezt látjuk 1722-ben ugyanazon a szolnok-dobokai településen lejegyzett két vallomásszövegben: 1722: Egj leánykám meghalván; a *p(ro)hodálására* hitta(m) az Berlai (!) Papot [Kecsed SzD; TL. Podár Juvon (42) prov. vall.] | egy Gyermekeket *p(ro)hodálatlan* Temettem el oda ne(m) hihattam^a [Kecsed SzD; TL. Hrubán Gavrilla (38) prov. vall. – ^aA papot]. Eközben egy későbbi Hunyad vármegyei adatban a román köznyelvi alakhoz hasonlóval él a valló (vö. *provod*, nyj. *prohod*): 1768: halálakor hagyta hogy az Evangeliumat olvassam, mélyért negyforintot defálcalt, és aztis hagyván hogy *Provodotis* szolgállyak ritusunk szerént [Vályebrád H; Ks 81. 57/17 Popa György gör. kel. pap vall.].

Az adalékokban megjelenő szertartások olyan szókapcsolatokban jelennek meg, amelyek szintén a valló román anyanyelviségét erősítik, hiszen a *tesz* és a *csinál* igék a román kifejezésből kerülnek tükörfordítással a szövegekbe. Pl. *rugát tesz* 'imádkozik' (1765: belém áll az nyavallya, elég *rugát téznek* a Papok ... de tsak nyavallyában vagyok [Marosbogát TA; Mk V/97 Rusz Gavriláné Popa Anucza (72) zs vall.]); *szluszbat csinál/tesz* 'misézik, misét szolgáltat', ill. 'megáld' (1722: *Shusbat* ... Pap Péter ur(am) ne(m) *tótt* I(ste)nni szolgálatott reá, hanem ugj hoztuk ki az Templombúl Penyiszessen [Kecsed SzD; TL. Makra Szavúl (50) prov. vall.]; 1757: az én Apám Popa lévén magátis a megnevezett Szakare Szimion eltemetvén minden költség nélkül, a mint a mi rendűnken szoktak *Szluszbatat csinált* az Apám utánna [F.borgó BN; BK. Popa alias Flemind Andréás (55) jb vall.]); *szerekusztát csinál* '40 napig imádkozik betegért/halottért' (1765: azt fogta volt réám, hogy Nyágujnak *Szerekusztát tsinyáltam* [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall.]). Megjelenik a *szolgál(tat)* ige is, ám ez ugyanannak a papnak a vallomásában van, amelytől a *provod* példázására fentebb idéztem (Vö. egy másik vallomásrészlettel: 1768: 12., forintért egy *szerindárt szolgáltam* [Vályebrád H; Ks 81. 57. 17 Popa György gör. kel. pap vall.].)

3.1.7. A származásra vonatkozó szavak esetében interferenciára csak a *muntyán* 'havasi' (1700) kifejezés áll példaképpen: 1700: Az utrumban Specificalt Személlyeknek az Attyokat hitták Opris Peter(ne)k; és nem Csonokosi örökös jobbágy volt, hanem *Havasoly földi Muntyán* volt és onnan származat ki [H; Szer. Dumitru Sandon (50) jb vall.].

3.1.8. A különböző emberi, rokonsági viszonyokat megnevező szavak nagy számban jelennek meg román vallók szövegeiben. Ide sorolhatók a következők: *dusmán* 'elenség' (1656), *fertát* 'cimbora' (1728, 1752), *frátye* 'cimbora, pajtás' (1756, 1759),

mujere 'asszony', 'feleség' (1762), *sinuj* 'koma' (1806), *szamunca* ~ *szemunca* 'ivadék, rokonság' (1715, 1718, 1743, 1753), *unty* 'nagybácsi' (1740, 1765), *matusa* 'nagynéni' (1740, 1764), *nyepót* 'unokaöccs' (1756), *nanás* 'keresztapa', 'násznagy' (1777, 1800, 1804), *kumnát* (nyj. *komnát*) 'sógor' (1725), *kuszkrú* 'apatárs' (1769). Itt egyetlen levélbeli adatunk van (1656: Irja Stefán vajda ő nagysága az *dusmánya* dolgát istenre hagyja [RákDiplŐ 443 Balogh Máté erdélyi kapikiha Konstantinápolyból a fej-hez]). A többi vallomásszövegekből került elő, és minden esetben román személyre vonatkozik. Pl. 1715: Tudok más darab kaszállót is ... Popa Pétru ... vetette zálogban közel száz forintba Sinár Pétrunak, kinek a Felesége ugjancsak abbol a *szemuncabol* valo [Ponor TA; WH. Czir Nikula (66) vall.]; 1725: Barna Birtolomély ... most Besztercze székbén egy Sude Paskuly nevű *Comnattyoknál* commorál [Körtvélyes SzD; BK. Buta Birtolomej (78) vall.]; 1740: Engemet küldött Demeterpatakára a Koszta Sztephán Felesége egy Jovanitza nevű *matusájához* [Herepe AF; BK. Herepei lev. Honesta Feomina Flora aluj Ruzsán Kopatzin (35) vall.]; 1806: Pap Demeter el ment a Varázsló Asszonyhoz Babtzára, és magával el vitte az Exponenst is mind *Sinujját* [A.várca Sz; IB 130/1 Papp Urszully (24) ns vall.].

3.1.9. Az élővilág, állatok, növények megnevezései között alig találunk olyant, ami ne került volna be az erdélyi magyar nyelvváltozatba is. Ezek legnagyobb része a juh- és kecsketenyésztéssel kapcsolatos, és a kifejezéseket azért is vettük át regionálisan a román lakosságtól, mert a magyar közösség nem használt különböző megnevezéseket pl. az egy-két éves fiatal állatokra, vagy arra, hogy ezen állatok hasznosságát, fajtáját jelölje, hanem ezeket rendszerint jelzőkkel oldottuk meg és oldjuk meg a mai napig.⁸ Így valójában inkább kölcsönzésről lehet beszélni, és a román beszélők szövegeiben is alig találunk olyant, amely fonetikailag vagy más szempontból eltérne a magyarban már használatos alakoktól. Talán az egyedüli szó, amely ide sorolható, a '(juh)nyáj' jelentésű *turma*, amely zömmel román vallók szövegeiben maradt meg. Pl. 1763: Tudom azt hogy Mányika luonnak volt Circiter tiz vagy többetske Juha apostol edgyütt, a' melyeket az Uraság Juhaitól külön jártotat, ezek mind a' Marsinának *Turmájából* valok voltak [Záh TA; Mk VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.]; 1829: ifiab koromban pakulár voltam közel jártunk azonn a vidéken egymáshoz a' Ditraiak *Turmájával* de ők soha ezenn Hellyre ... a *Turmajokkal* által nem jöttenek [Toplica MT; Born. XVc. 6 Voda Vaszilia (77) vall.].

Ugyanígy a növények esetében is alig találunk interferenciára valló alakváltozatokat. Itt annak nevezhető a *faszuly* 'bab' (Erdélyben) fuszulyka, paszuly', hiszen az adalék nagyon késői, a valló román anyanyelvű és ekkor már Erdély-szerte inkább a *fuszulyka*, *paszuly* változat él a magyarban: pl. 1835: így engedte el a' Kender munkát ... Kendermagot, *faszulyt* s egyebeket is [Zsibó Sz; Wlt Florica Fátzán (25) vall.].

3.1.10. A betegségszavak közül is csupán a *csoma* ~ *csuma* 'pestis, döghalál' szót sorolhatjuk ide, bár ez szintén elterjedt volt a 18–19. századi magyar beszélők körében. Azonban a szónak az *o*-s változata él a magyar közlők ajkán (egyetlen olyan adatunk sincs, amely – akár a korai századokban – *u*-s (vö. r. *ciumā*) lenne). Ezért, illetve azért, mert a román valló közvetlenül idéz egy román anyanyelvűt, állíthatom, hogy az alábbi

⁸ Vö. a román eredetű *kirlán* 'egy év körüli bárány'; *mióra* 'fiatal juh (legtöbb 3 éves korig)', ill. 'egyéves kecske'; *plekatura* 'tejelő juh'; *szterp* 'meddő juh' stb. szavakkal.

1744-es adatban interferenciajelenségről van szó: Nehai Gruz Todor Meg hagyatott özvegye Óltyán Ráda Maros szekben Uraljban lakó (58) ... Fassa est sic Tuda bizanyasan mondani, Mivel Nehai Grúz Todornak én voltam Második Felesege ... Kormas Mariát az előttem Valo Felesegetis igen jól ismertem itten Maras szekben Uraljban holt vala meg *Csumában* [SLt A et Y Nro. 7].

3.1.11. Az eszközök, szerszámok, fegyverek között a következő szavakat találjuk: *csafling* 'karikás-láncos vasék' (1803), *rugyica* 'kis rúd, dorong' (1796), *cepusa* 'rakonca' (1796), *donyica* 'fakanna' (1752), *fustély* 'dorong' (1585), *galáta* ~ *galyáta* 'fajsajtár' (1808), *hírgó* 'fazék' (1762),⁹ *kompona* 'kampósmérleg' (1769), *macsuka* 'bunkósbót' (1767), *rezsnyice* ~ *rozsnyica* 'kézimalom, daráló' (1796). Példaként álljon itt egy olyan adalék, amelyben a felsoroltakból két szó is megtalálható: 1796: Tkts Csernátoni Ur(am) Czigányai ... belénk akadtanak *Czepusával*, Vas Villával, és *rúgyitzával* ütettek, vertenek [Mocs K; Eszt-Mk Nyikita Nyikuláj (25) béres vall.].

3.1.12. Az építmények körében a már említett *hurba* ~ *huruba*, *monasztéria* mellett csak a *kilia* 'kunyhócska, viskó' esetében mondhatjuk, hogy teljes interferenciáról van szó (1726: lattamiis (!) Hogj opra popa kallugyer Fellessege Sztanka Aszszony az erdőben Levő *killiajaban* Főzött egetbort [A.árpás F; TL BB. X/30 Popa Szimion falu papja (28) vall.]). A többi esetében a szöveg szerzőjének nemzetiségén kívül semmi támpontunk nincs arra, hogy interferenciára gondolhatnánk, hiszen a korabeli erdélyi magyar nyelvben használatosak voltak.

3.1.13. A határrésznevek és a földrajzi megnevezések körében annál több szóval számolhatunk: *brányista* 'tanorok' (1757), *delnice* 'földnyilacska' (1717), *fundatura* 'völgykatlan' (1743/1744), *ferdela* 'ősi (bojár)telek' (1680/XIX. sz. eleje), *jáz* 'zúzdarárok' (1757/1758), *kuratura* 'irtás' (1784), *lunka* '(víz melletti) kaszáló' (1715, 1815), *mátka* 'meder' (1746, 1843), *mosia* 'birtok' (1665 és 1780 között), *paró* 'vízárok' (1777), *pláj* 'hegyi ösvény, határösvény' (1803), *pojána* 'tisztás' (1714, 1728, 1803), *pojenica* 'kis tisztás' (1782), *rozor* 'barázda' (1763), *szeketura* 'terméketlen domb- v. hegyoldal' (1804), *zmyyida* 'ciheres, csalitos' (1803). Ide sorolható a *brázda* 'barázda' is, amely esetében – az alakváltozat és az évszám alapján is tudjuk, hogy – legalább egy adalékban interferenciajelenséggel állunk szemben (1697: az Var meje Tiszteit ki vitük akor *brázdáltak* fel az határt, és azan *brázdáig* mint nagj Barcsiak (!) birtak ... eő Nga gondviselője a *brázdán* belől Szántatott [Nagybarcsa H; BK sub nro 281 Serban Ignát (80) jb vall.]), hiszen a magyarban a szláv eredetű szó ekkor már régóta *barázda*, illetve *borozda* hangalakban él.

3.1.14. A további szavak, kifejezések nagyon különféle fogalmi körökbe sorolhatók: *bácsokura* 'csúfság, gyalázat' (1763), *norok* 'szerencse' (1757), *cinemintyés* 'boszszúálló' (1756), *vájdemine* 'jaj nekem!' (1723), *porekla* 'vezetéknév', 'ragadványnév' (1730, 1740), *dát* '(juh)legeltetési szolgáltatás' (1700, 1701), *globa* 'bírság' (1760), *sugubgyina* 'bírság' (1761), *kolák* 'büntett elkövetője nyomára vezetőnek a károsult által fizetett összeg' (1651), *ruptura* 'szolgáltatásokat illető megegyezés a földesúrral' (1761), *kuptor* 'sütökemence' (1720), *papusa* 'köteg' (1849), *butuk* 'farönk, tönk' (1754), *sztupatura* 'gát, tömés' (1763), illetve a fentebb már említett *kláka* 'kaláka'. Pl. 1740: A

⁹ A *hírgó* tulajdonképpen magyar eredetű szó a románban, és a 16–17. századi erdélyi magyar beszélők visszakölcsönözték, illetve elég gyakran használták (vö. Tamás 1966).

kérdésb(en) forgo Nyikitát hallottam magától hogy a' *Poreclája* Oltján volt [Pujon SzD; WassLt Moldován Vaszil (28) zs vall.]; 1756: Tudom hogj Molduán Vonya *tinemintyés* ember [Galac BN; WLt Rob Thodor (40) jb vall.]; 1757: Koszta tsak kiáltatta a' tolvajt hogy mennyünk az eő *norokjára* 500 forint birság alatt [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g Hánc Péter (34) jb vall.]; 1763: az szomszédtságb(an) lévő rétb(e) annyira nem szántottak mint ebbe(n) a Mikes részre valoba(n) az tsak *batsokura* [Széplak KK; Ks 82 hat r. tanú vall.]; 1849: 4 *papusa* Dohányt enis el vettem volt [Héjasfva NK; CsZ. Teskula Demeter (33) vall.].

A régi erdélyi magyar nyelvben a románból származó *kalács*, *kalák* 'nyomra-vezetésért fizetett összeg' szó *kolák* alakban jelenik meg egy román anyanyelvű valló szövegében (vö. r. *colac*): 1651: az Budatelkj karos embernek *kolak* penzet 12 forintot veottek fel Kata Istua(n) es az tarsi Farkas az *kolak* szerint nem praestaltak igireteket [Lompért K; WLt Bota Tiuardar (35) jb vall.].

3.1.15. A vizsgált anyagban szép számmal található ikék is magyar igeképzővel ellátva, hiszen magyar szövegben nem is lehetett volna másképp igeként értelmezni ezeket: *dezlegál* 'feloldoz' (1722), *fututál* 'szidalmaz' (1687, 1748), *kintálódik* 'jajveszével, siránkozik' (1761), *kommunikál* 'áldoztat' (1570), *kommunikáltat* 'uaz' (1780), *szokotál* 'meghány-vet, gondolkodik vmiről' (1831), *szokotálhat* 'számíthat' (1775/1781). Pl. 1570: en azt mondom az Zent irással, mert eok igazan nem *comunikalnak* mikeppen Christus parancsol [Lámkerék SzB; Hurm. XVI/1. 646 Tordasi Pál román püspök a beszti királybíróhoz]; 1687: Raduly ... egy nehanszor *fututala* az Annyat, Opra es Many Hertsegja Csititak Komsa Markat hogy ne üsse(n) hozza es ne szidgya az Annyokat [Hurez F; Szád. Salamon Stira Boer (71) vall.]; 1722: Egj leánykám meghalván; ä p(ro)hodálására hitta(m) az Berlai (!) Papot; mikor az Templomb(a) bé mentünk, meg irt Berlai Pap hitta Pap Péter uramat, hogy *dezlegályla*, de el ne(m) jött, annak utanna adtam Négj máriást; de mind eddigis én hiremmel ne(m) *dezlegálta* [Kecsed SzD; TL. Podár Juvon jb vall.]; 1831: egyébre felelni nem tudok minthogy nem igen *szokotáltam* [A.csernáton Hsz; HSzjP Provid. Thodor vagy Vántsá György (24) vall.].

A legérdekesebb nem is a magyar képzőkkel ellátott román igék jelenléte a szövegekben, hanem az, hogy bizonyos esetekben igekötős változatukkal is találkozunk: *egybefututál* 'összeszid, megszidalmaz' (1774), *összefutul* 'uaz' (1714), *megkokosál* 'megerőszkol' (1723), *elzohol* 'elüz, elzavar' (1801). Pl. 1714: *öszev futulának* benünket Ezt mondvan jertek hajcsuk ki meg az kukuruczajakbol is öket [Kisdenk H; BK sub nro 261 Fatuly Kasaska (70) jb vall.]; 1801: amig viszsza érkeztem az irt Tarsom el szalasztatta, a meg arestált ökröket s a mellette levő személy *el-zoholta* a városi Erdőre [Koronka MT; Told. 10 Binda Vaszily (30) határpásztor vall.].

3.2. Idézetek

A lexikális interferenciák körében találkozunk olyan helyzetekkel, amikor a közlő egy szintén román anyanyelvű beszédéből idéz. Ezek is alig lépik át az egyszavas idézések határát. Pl. 1756: Petika demeter ... monda nékem mi dolog ez *Fratye* Biro, hogy most közelebb három nap jarok a Kantzámon Rusra s mostis hurtzolyátok mellyre mondék *fratye* Demeter Semmi baja nintsen a kantzádnak [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tót Togyer (35) judex pagi vall.]; 1761: kiáltotta Lup Togyika hogy ússétek ... öljétek meg mert vagyon még egy tehenünk meg fizethetyúk a' *Sugubgyinját* [Illyésfva Sz; BfR

45/9 Horvát Juon (30) zs vall.]; 1762: az éjjel bé jöve Apám ... Anyám már alutt és fel költvén aszt monda kely fel *mujere* [Gyeke K; Ks 4. VII. 12 Petka cons. inquilini Moldován Nyekita (33) vall.]. Mondatnyi vagy szintagmányi idézést csak magyarok szövegeiben találunk, azonban ez nem képezi dolgozatom tárgyát. Kivételt képezne a *vajdemine* 'jaj nekem!' (1723: én a lovakat helyhez tettem el azonb(an) hallok nagy puffogást *vajdeminét* [M.hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]), hiszen ez egy három szóból álló kifejezés, de itt egyetlen szóként kezeli a közlő.

3.3. Magyarázatok

A szövegek egy részében a román szó mellett magyarázatként ott áll a magyar megfelelője is. Néha ezt úgy oldják meg a beszélők, hogy csupán egymás után mondják ki a két szót. Pl. 1803: egy *tisztás helyből, Pojánából* valami hat vagy hét Remetei Fegyveres Székely Katona a' Juhait ... Remete felé már hajtottákis [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Juon Dobrán (40) col. vall.]; 1808: a Groff Juonnak ... egy *Galyatáját, Sajtárját* ... el vetette volt [Szászkerked K; LLt Szent Mihelyán Toma (33) vall.].

Gyakrabban hozzáteszik az *azaz, vagyis, oláh nyelven* vagy *olá hul* szavakat, kifejezéseket: 1633: az Boerok szabados Emberek, es az szegenyseg is *Szindiakys az az Birak* [F.venicze F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.]; 1745: esmertem Rusz Gyurkát is ki ... *Csimponér vagy is Dudás* lévén [Halmány H; Ks 101]; 1755: az holottis most ... *Köllöst vagyis Malájt* vetettek volt, és ennek előtte kaszálni nem lehetett ... eddig az helyig ameddig az *Malaj vagyis Köllös* vagyon megengedem hogy kaszálj [Oprakercisora F; TKhf 31/11 Juon Boerás (60) jb vall.]; 1761: az oljan helyly hogy mindenkor a' Dominus Terrestrisekkel *rupturájok vagyis oljas Conventiojok* lévén a' hogy megalkhattak, pénz s egyéb táxát fizettek [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 14 r. tanúk vall.]; 1768: az Emberek ... el vezettek engemet az régi *mosijajahoz, vagyis lako hazahoz* [Katona KK; Born. XL. 80 Kotis Todor (40) zs vall.]; 1777: éppen azon *árokig vagy is paroig* kellettik ezen földnek rugni [Gambuc AF; KP. Csora Juvon (85) jb vall.]; 1803: Ezen *Ösvenyen vagj Plajon* belől [Gyszm; Born. XVc. 1/20 Antonius Moldván alias Csorsza (48) civis vall.] | itt az Orosztűknél az also *Vészt, vagy veszet vagy romlást, olá hul Zmnyidát*, Topplitzához ... értem biratni [Gyszm; Born. XVc. 1/16 Jacobus Petyekár alias Kús (83) vall.]; 1811: Midön az Egés volt Harang fère verés nem volt, Sem Tolvaj kiáltás, Mivel a' Papunk az Templomba lévén *Miset szolgáltatott, azaz Léturgyiát* [Cold K; JHb 5. 3/3 Stéfán Gyérán (50) col. vall.] | a' Pap éppen akkor *szolgáltattott Misét, vagy is Olá Nyelven Léturgyiát* [Cold K; JHb 5. 3/3 Ungur Toma (32) col. vall.].

Azokban vannak olyan magyarázatok is, amelyek nem a beszélők, hanem a lejegyzők tollából származnak.¹⁰ Ezek néha hosszabbak, inkább a román szó jelentésének a leírását tartalmazzák. Pl. 1803: a' Gyitrai Communitas el vett ... egy Testvéremtől ... egj lántzot, két *csafflingját* (: a' *melly valami hasitto szeg forma vas, a' melljet a' Tökébbe szoktunk ütni, s az ahoz foglalt karikákba akasztjuk a lántzot* :) [Toplica MT; Born. XVc. 1/122 Bukur Juonást senior (86) col. vall.]. De a magyarázat egyszavas is lehet, amelyet a lejegyző zárójelbe ágyazva told be a szövegbe. Pl. 1715: a Völgiben volt valami darab

¹⁰ Az előbbieken tárgyalt magyarázatok esetében is megtörténhet, hogy a lejegyző szúrja be a magyar szövegbe a magyar megfelelőt, azonban biztosan csak a korabeli zárójeles betoldásról mondhatjuk ezt el.

Lunka (: *kaszáló* :) a mellj akkoris, mostis Magosnak hivattatott [Ponor TA; WH. Pracze Flora (64) jb vall.].

4. Következtetések és további feladatok

A román anyanyelvű beszélők idegen, magyar nyelvi szövegeiben megjelenő lexicális interferenciái zömmel a 18. századból adatolhatók. Ezek tetemes része inkább a reáliák körébe sorolható (szokásokat, a vallási élethez kapcsolódó kifejezéseket, jellegzetes ételeket stb. neveznek meg), illetve szép számmal találunk olyan szavakat, amelyeknek azért jelennek meg a vallomásszövegekben a román nyelvi megfelelői, mert a személyek anyanyelvére, nemzetiségére szeretnének rámutatni.

A továbbiakban fontos lenne megvizsgálni, milyen román kifejezések, szavak találhatóak a magyar anyanyelvűek beszédében, ezeket milyen körülmények között használták, illetve e szavak, kifejezések milyen alakváltozatban, milyen gyakorisággal, milyen továbbképzett alakokban vagy összetételekben jelennek meg. Az sem közömbös, hogy milyen a korbeli, illetve a térbeli megoszlásuk. A két részletes vizsgálat elvégzése után pedig nemcsak feltérképezhetjük az egyes vidékek, a különböző társadalmi rétegekhez tartozó személyek szóhasználatát, hanem össze is lehetne hasonlítani ezeket annak érdekében, hogy minél árnyaltabb képet alkothassunk a korabeli beszélők szokásairól. Természetesen állandóan szem előtt kell tartanunk azt, hogy történeti anyag(ok)ból – adatok hiányában – bizonyos kérdésekre nem kaphatunk egyértelmű válaszokat.

HIVATKOZÁSOK

- Bakos Ferenc 1982: *A magyar szókészlet román elemeinek története*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bartha Csilla 1999: *A kétnyelvűség alapkérdései*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Jakó Klára 2012: A 16. és 17. századi moldvai és havasalföldi vajdák és főtisztviselők magyar nyelvű leveleinek nyelvi sajátosságairól, in Dáné Veronika – Oborni Teréz – Sipos Gábor szerk.: „...éltünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 233–242.
- Kiss Jenő 1995: *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk. 2003: *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris Kiadó.
- Lanstyák István 2006: *Nyelvből nyelvbe*, Pozsony, Kalligramm Könyvkiadó.
- Lukács Antal é.n.: *Fogarasföld autonómiája: keretek és korlátok*. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1162.pdf
- Lukács Antal 2004: *Documente Făgărașene I (1486–1630)*, Documenta Transylvaniae Historica I., Bukarest.
- Nagy Levente 2012: Az erdélyi magyar és román reformáció román, magyar és nyugat-európai szemmel, in Monok István – Nyerges Judit – Sipos Gábor szerk.: *Gondolatok a hungarológiáról. Előadások a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson*, Budapest, Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, 41–68.
- Péntek János – Benő Attila 2003: *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*, Kolozsvár, Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége.

Prodan, David 1970 szerk.: *Urbăriile Țării Făgărașului*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–XIV*. 1976–2014. (I–VIII. főszerk. Szabó T. Attila, I–IV. Kriterion Kiadó, Bukarest; V–VIII. Budapest–Bukarest, Akadémiai–Kriterion; IX–XI. főszerk. Vámszer Márta, Budapest–Kolozsvár, Akadémiai–Erdélyi Múzeum-Egyesület; XII. főszerk. Kósa Ferenc, Budapest–Kolozsvár, Akadémiai–Erdélyi Múzeum-Egyesület; XIII–XIV. főszerk. Fazakas Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.)

Tamás Lajos 1966: *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in Rumänischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó.